



ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ  
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ  
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
Том 5, 2008-2009

---

СТЕПЕНИ НА МОДЕРНИЗАЦИЯ В РАЗЛИЧНИТЕ  
ЧАСТИ НА БЪЛГАРИЯ В НАЧАЛОТО НА 40-ТЕ  
ГОДИНИ НА 20-ТИ ВЕК

**АННА ВАСЕВА**  
**ЛОРА ВАСЕВА**

Курсова работа по дисциплината " Европа и модернизацията на България "

Ръководител: д-р. Мартин Иванов



С настоящата курсова работа ще се опитаме да анализираме един съществен аспект от българската реалност в началото на 40-те години на 20-ти век, а именно развитието на българското селско стопанство. За да компенсира щетите, нанесени от Първата световна война и Голямата депресия върху българската икономика, през 30-те години правителството предприема политика на регулативна намеса в стопанството. Проведените изменения в селското стопанство целят модернизация на земеделските дейности. Тя може да бъде разгледана през няколко критерия, което ще е и нашата задача в тази разработка. Ще се опитаме да направим съпоставка на две стопанства, изследвани чрез приходно-разходни книжки, за да проверим хипотезата дали различните селскостопански райони в България в навечерието на Втората световна война са се развивали с еднакво темпо.

В помощ на модернизацията на селото се изгражда и гъста мрежа от изследователски агрономически центрове. Един от тях е Институтът по земеделска икономия при Агрономо-лесовъдния факултет на Университета, който изследва земеделско-стопанските единици чрез земеделско книговодство. Обхващащото цялата страна проучване се осъществява на базата на приходно-разходни книжки, в които стопаните трябва в период от една година да попълват сметководни книги. Всяка от тези книги описва различен аспект от стопанството на земеделеца: инвентарната книга описва наличността и стойността на основните средства на производство, техните промени през годината; касовата книга показва паричния оборот на стопанството; материалната книга – постъпленията и разхода на различните продукти и материали в натура; книгата за разхода на труд разглежда разхода на труда на хората и животните.

Земеделската година, която обхваща изследването е във времеви интервал: 1 март 1940 г. – 28 февруари 1941 г. Двама от респондентите през този период са Пеню Куцаров Костов от с. Големи Станчовци, Дряновско и Атанас Стоянов Вълков от гара Кричим, Пловдивско<sup>1</sup>. Сравнявайки информацията, която те са дали за своите стопанства, ще се опитаме да потвърдим или отхвърлим горепосочената хипотеза. Ще проследим всеки от индикаторите за модернизация при двамата, за да видим равнището им на развитие, доколко то се различава и на какво може да се дължи това. На тази база ще бъдат направени някакви обобщения за страната като цяло, но те не могат да се разглеждат като напълно представителни, а по-скоро като вероятни.

---

<sup>1</sup> Централен държавен архив (ЦДА), ф. 505К, оп. 1, а. е. 52.; Пак там, а. е. 88.

Вече на няколко места споменахме за показателите за модернизация и тук е уместно да изброим тези от тях, които ще ни водят при нашия анализ. Важни за подобрието на земеделието и неговите резултати са използването на химически и животински торове, „зелено торене”, мелиорации, сортови семена, комасация, механизация, кешови култури. Но фактор за подобриение са и промените в социалната структура на селяните, измерващи се чрез образованието, обществената хигиена и здравеопазването, членство в кооперации, посещение на читалища и други културни мероприятия.<sup>2</sup> Затова за целите на нашата работа ще разделим изследването си на две основни части: сравнение по аграрна трансформация и по промени в социалния и човешкия капитал. Решихме да направим това разграничение, защото може да се окаже, че двете стопанства се развиват с еднакво темпо по единия базисен индикатор, а по другия – не, което от своя страна ще ни помогне да направим изводи за ритъма на българското село в началото на 40-те години на 20-ти век на два различни пласта на анализ.

Като начало ще се спрем на факторите за аграрна трансформация. Относно използването на химически и животински торове и „зелено торене” (засяване на земята с детелина, люцерна и кореноплодни растения с цел оползотворяване на обработваемите площи) може да се проследи дали и ако да, до каква степен стопаните използват тези техники за подобряване на почвата. В нашия случай двамата земеделци се различават по този признак. Първият стопанин – Пеню Костов от село Големи Станчовци, е разходвал до началото на отчетната година 60 кг. тор на стойност 8000 лв. В края на изследваната година той е имал 40 кг. тор на стойност 2000 лв. Важно е да се отбележи, че е дал 60 лв. за закупуването на тор, останалата сума отговаря на произведения от стопанството му. Само че, при неговите записки никъде не е изрично упоменато, че тези пари са за изкуствени торове, следователно той е подсиллил естествения начин на торене. Неизползването на химически подобрители на почвата може да се дължи на по-скъпата им цена и невъзвръщаемостта на вложеното. Също така в края на проучваната година земеделецът е вложил 50 лв. за амортизация на торището на биволиците, което е знак, че има намерение да използва този начин на подхранване на почвата в по-дългосрочна перспектива. За разлика от него, обаче, при другия разглеждан стопанин - Атанас Вълков от гара Кричим, се забелязва използване и на двата вида торене. В началото на разглеждания период торът в наличност е бил на

---

<sup>2</sup> Индикаторите за модернизация са взети от Иванов, М., „Чудото на зачатие или как България бе „обременена с комунизъм”, С., 2007, в „Социологически проблеми” 3-4, с. 303-333

стойност 400 лв., а в края на периода – 500 лв. През изследваната година стопанинът е употребил тор в парниците и на нивата на стойност съответно: за домати - 600 лв., за пипер – 400 лв. Тези разходи се откриват при сметката му за работния добитък, следователно използваният тор е животински. Отделно за изкуствени торове е дал приблизително 4244 лв. (за “нитрофоска” и “парижка зеленина”), което е над четири пъти повече от парите, които е вложил за естествени. Това от своя страна показва, че този стопанин има възможността да вложи толкова средства, но и че така той ще максимизира печалбата си. По отношение на третата опция за оползотворяване на наличната земя – „зеленото торене”, тук отново има разлика. Пеню Костов не се възползва от този модел на подобряване на почвата, поне доколкото в неговата земеделска книжка никъде не се открива да отглежда някой от посочените видове растения. От друга страна, при сметките на Атанас Вълков се вижда, че той отглежда люцерна. На 1 март 1940 г. е имал в наличност от овощната градина 2,5 дка люцерна плюс люцерно сено на стойност 2500 лв., а на 28 февруари 1941 г. е имал 200 кг. люцерно сено на стойност 400 лв. Явно този стопанин целенасочено отглежда такъв растителен вид. Въпреки намаленото количество люцерно сено спрямо предходната година, се забелязва рационално използване на земята.

Така може да се направи изводът, че двамата земеделци по различен начин оползотворяват възможностите на земята – първият стопанин все още разчита на “по-традиционното” естествено торене, докато вторият не само, че употребява за стопанството си едновременно изкуствени и естествени торове, но извлича допълнителна изгода чрез “зелено торене” (засаждането на люцерна). Атанас Вълков явно в много по-голяма степен се възползва от модерните техники за максимизиране на ползата.

Важен фактор за подобряване производителността на земята са и мелиорациите и сортовете семена. Мелиорациите са трайни подобрения на почвата<sup>3</sup>; “комплекс от стопански и технически мероприятия за трайно подобряване на обработваемата земя главно чрез отводняване, напояване, терасиране и др.”<sup>4</sup> По данни от статията на М. Иванов разпределението на годишните валежи в нашите географски ширини е крайно неравномерно, дори няколко сухи дни в страната могат да провалят реколтата на цели култури (Иванов 2007: 310). “По оценка на БЗКБ само сушата през 1938 г., “която не бе сред най-тежките”, причинява загуби за 2,5 млрд. лв. или около 10% от дохода на

<sup>3</sup> Както е описано в земеделската приходно-разходна книжка в помощ на селянина, който я попълва.

<sup>4</sup> От Уикиречник - [bg.wiktionary.org](http://bg.wiktionary.org) (05. 06. 2009)

селското стопанство” (Странски 1939: 3). Затова е необходима намеса чрез допълнително напояване с цел подобряване на водния баланс в почвата. Това се постига с построяването на повече водни съоръжения, но изграждането и използването им са скъпо начинание, поради което “в навечерието на войната се напояват едва 362 000 дка, или под 1 % от обработваемата земя” (Иванов 2007: 311). При тези условия експертите в България предлагат друга алтернатива – засяването на подобрени сортови семена. Те издържат на по-суровите метеорологични промени. Като допълнение се изисква тези култури да са обезпаразитени (с помощта на химични препарати). Следователно ние ще проследим доколко двамата анализирани от нас стопани са използвали възможните начини за подсигуряване на реколтата. В земеделските книжки и на Пеню Костов, и на Атанас Вълков не е посочено използването на мелиорации, докато по другия критерий отново само вторият стопанин е възприел по-рационалния вариант. При Пеню Костов (първият стопанин) семената, които са вложени в земята, не са изрично посочени като сортови или закупени, затова се предполага, че те са отделени от предишна реколта – за семе той е разходвал както следва: пшеница - 210 кг., ръж - 120 кг., царевица - 20 кг., овес - 150 кг. Тези култури са идентични с произведените от земеделеца, следователно част от полученото той заделя за сеене. Също така в касовата му книга никъде не е отбелязано, че купува пестициди за борба с вредителите по растенията, което допълнително засилва факта, че той не се “застрахова” от евентуални вреди вследствие на климатични особености с отрицателно влияние върху реколтата. За разлика от него Атанас Вълков използва и двата вида препоръчвани от държавата мерки. Той е изразходвал 1160 лв. през цялата изследвана година за закупуването на семе за домати, като 80 лв. от тях е дал за холандски сорт. Това е важно за него, тъй като произвежда домати за износ. Също така този земеделски стопанин използва пестициди – за “син камък” е похарчил приблизително 5200 лв. за годината, а за “карболинеум” - 327 лв. От сравнението на двамата земеделци по този критерий, главата на домакинство, която в много по-голяма степен е възприела по-модерните способности за използване на земята, е Атанас Вълков. Неговата стратегия, включваща сеенето, грижата за и износа на сортови култури (домати), му позволява да има по-иновативен поглед върху употребата на притежаваните площи.

Друг съществен индикатор за модернизация са комасацията и механизацията. Комасацията е: “групиране на земеделски земи за повишаване на производителността

им”.<sup>5</sup> По този начин се цели по-лесната употреба на машини за обработка на нивите. Следователно тези два показателя са свързани – окрупняването на земите на всеки собственик позволява по-удобно те да се третират с механизирани средства, което от своя страна спомага за икономизиране на работата – работната ръка е заменена с “механична”, спестяваща ресурси като време и труд. За целта през 1939 г. по нареждане на Министерството на земеделието и държавните имоти са внесени голям брой земеделски машини – 18 000 редосеялки, 73 000 плуга, 6300 пръскачки за лозя, 2000 – за овощни градини, 700 помпи за напояване, 4000 веялки и др. (Стателова 2002: 326). В разглежданите случаи всеки стопанин е посочил каква площ общо са земите му – Пеню Костов притежава 69,2 дка (включващи: нови земи, пасбища, зеленчукови и овощни градини, гори, двор), а Атанас Вълков разполага с 86,6 дка (състоящи се от: нови земи – ниви, овощни градини, лозя, двор). Само че в разделите “Стопанство” и “Използване на земята” и при двамата стопани няма попълнена информация, затова не можем да кажем има ли комасация при тях или не. За тази ситуация могат да се правят само догадки, поради това ние преценихме да разгледаме поне наличието на другия критерий – механизацията и оттам да извеждаме някакви заключения. Инвентарът, който всяко земеделско стопанство притежава, е разделен на няколко вида, поради което и ние ще сравняваме изследваните лица по всеки вид отделно. При “инвентара за обработване на почвата” Пеню Костов е посочил, че разполага с 2 орала и 2 мотики, докато Атанас Вълков има 1 плуг, 1 орало, 3 мотики и 1 малко лозарско плугче. При “инвентара в машини и оръдия за сеитба, коситба, вършитба и прибиране реколтата” първият стопанин притежава 2 коси, 2 сърпа и 4 вили, а вторият стопанин – 1 коса, 3 сърпа, 2 дървени вили и 1 желязна вила. При “инвентара в превозни средства” Пеню Костов има 1 волска кола, 2 шейни, 2 ярема и 3 синджира, въжета; докато Атанас Вълков притежава 1 волска кола, 1 талига (каруца), 2 ярема и 1 амуниция. Тези данни сочат, че първото анализирано лице притежава повече ръчни инструменти, което може да значи, че немеханизираният труд е по-силно застъпен при него. Като доказателство за това са и купените през годината от него инструменти - 2 вили, 1 копачка за мисир (царевича), а през август е плащал за вършеене, от което не се разбира дали е заплащал на хора да му помагат във вършитбата или си е платил за машина. Затова не можем да кажем доколко той е възприел механизацията като начин за икономизиране на ресурси. Знае се също, че няколко пъти в годината е давал част от инструментите за клепане

---

<sup>5</sup> От Уикиречник - [bg.wiktionary.org](http://bg.wiktionary.org) (05. 06. 2009)

(изостряне, заточване), но не много често. От другата страна е Атанас Вълков, който през изследвания период е закупил за стопанството си: лозарски ножици и скоби, лозарски клещи, 3 палешника (инструменти за оране), 1 пръскачка, 1 помпа, лопати и 1 лозарска лопата; като трябва да се подчертае, че голяма част от инструментите са давани често през годината за клепане. Тук се забелязва влагане на повече материални средства за по-специфични земеделски дейности. Стопанинът си е купил пръскачка и помпа, които са форма на малки машини (за частни нужди, но все пак вид машини). Също така той има парници за пипер и домати – доказателство за целерационално-ориентираната дейност на този земеделец. При него механизираният модел е по-застъпен. На това място ни хрумна хипотезата да разгледаме като част от схемите за икономисване на труд хората, които се наемат от стопаните за работа. Тъй като и двете домакинства, които анализираме, са съставени от нуклеарни семейства – двама родители и двете им деца, работата по стопанството става твърде трудна за вършене единствено от тях. Това начинание изисква много изразходване на ресурси от страна на членовете на семейството, затова по-рационално ще е, ако се наемат хора за помощ. За годината при Пеню Костов се събират 24,4 дни (работни дни, измервани в часове, като 1 работен ден = 10 часа), в които са работили наети хора, срещу 497,1 дни, за които са работили членовете на семейството. За стопанството на Атанас Вълков това съотношение е както следва: 231,4 наети срещу 1503,5 свои; като в “Главната книга” има отделна сметка с това име (“Наети работници”), следователно това е съществен разход за стопанството. Също така в “Обобщенията” изрично е посочена сумата, която е дадена за надници на работниците, а при първия земеделец това не може да се каже със сигурност, поради непопълнени “Обобщения”. Интересното в тези данни за труда е, че ако направим сравнение между свои и наети при двете стопанства, приблизително се получава това:  $500:25=20$  пъти,  $1500:250=6$  пъти. Тази информация показва, че Пеню Костов и семейството му са вложили много повече време за обработване на земята, отколкото наетите от тях работници (което би могло да се дължи на липсата на парични средства за целта); а при Атанас Вълков разликата във времето положен труд между свои и наети е значително по-малка. Това може да е доказателство за твърдението, че стопанството от гара Кричим е “по-открито” към икономизиране на едни ресурси и влагане на средства в други, по-рационални.

Вече анализирахме немалко индикатори относно аграрната модернизация на селското стопанство в България. Остана последният (но не по важност), а именно замяната на досегашния микс от култури (монокултурен) с производството на кешови.

Кешовите култури са такъв тип реколта, която стопанството произвежда с цел печалба. В повечето случаи те са по-екзотични от типично срещаните по нашите земи (пр. тютюн, грозде, рози, плодове и зеленчуци за пазара, индустриални растения, скотовъдни продукти) и не се използват за удовлетворяване на личните нужди на домакинството. Този тип култури се отглеждат, за да се продават, което от своя страна ще донесе по-голяма изгода. Затова ние ще проследим доколко изследваните земеделски стопанства са възприели практиката на производство на кешови култури, т. е. дали са преминали от натурално стопанство към един вид пазарно-ориентирано стопанство. Започваме отново с Пеню Костов и неговите производствени маниери. Той отглежда стандартните зърнени култури като пшеница, ръж, царевица, овес. От индустриалните растения, които биха били показател за развитие, произвежда слънчоглед и коноп влакно, но те са само за лична употреба. Плодовете и зеленчуците са в ограничено количество, следователно отново са за домашна употреба. Отглежда и: овце (6 броя), свине (1 брой), птици (10 кокошки, 2 патици) и 1 коч. Проследихме какво и колко е продал и се оказва, че за цялата година това са: около 20 яйца, царевица за 72 лв. (което е малко), 1 овен и 1 петел. Дори се е наложило да си купува домати, вино, месо, сирене, ориз; среща се и хляб, зеле. От това следва, че този стопанин не само не е възприел модела на производство и продажба на кешови култури, но и това, което получава като реколта е недостатъчно за задоволяване нуждите на домакинството му. На противоположната страна се намират производствените дейности на стопанството на Атанас Вълков. Той също отглежда зърнени култури: пшеница, ръж, ечемик, царевица. От зеленчуците произвежда праз лук, кромид лук, пипер, домати, фасул. Също така отглежда лозя; а за лична употреба - ягоди, сливи и круши. В началото на разглежданата година е имал 15 кокошки, от които в края са останали 8. Индустриалните растения, засадани отново за лична употреба, са слънчоглед и памук (за влакно). През периода си е купувал: хляб, ориз, мляко, месо, сирене, салам, моркови, краставици, дини, зеле. Като се сравнят тези данни с данните на Пеню Костов, не се откриват значителни различия, защото и двамата са използвали произведените индустриални растения за задоволяване нуждите на семейството. Само че Атанас Вълков отглежда специално култури за пазара. Продал е: фасул за 628 лв., грозде (3115 кг.) за 23 100 лв., пипер (480 кг.) за 11 950 лв., домати (11 000 кг.) за 26 307 лв., вино за 142 лв. и ракия за 170 лв. Важно е да се отбележи, че от продадените домати 10 633 лв. са получени от домати за износ; а от продаденото грозде 12 600 лв. са от грозде за износ, а 10 500 лв. от грозде за вино. Следователно този земеделски стопанин развива

целенасочена дейност по рационално използване на наличните ресурси. Той дори няколко пъти е плащал общинско право за продажба на домати, също общинска такса за грозде и сергийно право. Има парници за домати и пипер, от което следва, че се е специализирал в производството им за продажба. Оттук може да се направи изводът, че домати, гроздето и пиперът са неговите основни кешови култури. Затова на базата на отглежданото от двамата земеделци се вижда, че има диверсификация на произвежданите култури (не са само зърнени), което цели да гарантира по-малък процент провалена реколтата; но при Пеню Костов разнообразието е по-слабо.

От така направените сравнения по общия критерий аграрна трансформация се открива значително различие между двете разглеждани стопанства. Това на Пеню Костов в съществено по-малка степен е усвоило нови способности за максимизиране на печалбата, докато при Атанас Вълков модерните по-рационални методи са много по-разработени. На този етап нашето предположение е, че тези специфики могат да се дължат на природните особености на регионите, от които са земеделците. Пеню Костов е от с. Големи Станчовци, община Трявна, област Габрово. То е част от Северния централен регион на България, където отглеждането на фуражни култури е силно застъпено. Също така влияние оказват и по-студените въздушни маси от север. Районът е хълмист до нископланински, което е един вид допълнително препятствие за отглеждането на по-разнообразни култури, но пък е подходящ за скотовъдство. Все пак този регион е един от най-плодородните в страната и затова не би трябвало природните условия и ресурси да са решаващ фактор за начина на оползотворяване на наличната земя. Атанас Вълков е от гара Кричим, която се намира в Горнотракийската низина. Областта се характеризира с по-мекия си климат и благоприятни за отглеждането на плодове и зеленчуци почви. Допълнително способства и границата на север със Стара планина, която спира навлизането на по-студен въздух. Тук обаче е добре да се поясни, че в района е по-вероятно тези култури да се произведат без да бъде унищожена реколтата (поради по-добрите условия), но това не значи, че растения от този род не могат да се отглеждат и в другия посочен регион. Следователно спецификите на териториите, на които се намират земеделските стопанства, са фактор за различното темпо на развитие на аграрните дейности, но този фактор не е решаващ. Той оказва само някакво влияние, но не може да се твърди, че е причина за различията.

Другата важна група показатели за трансформиране на традиционното по тип общество на българското село в началото на 40-те години на 20-ти век са тези, отнасящи се до социалното равнище на модернизация. Т. нар. “човешки капитал” се

измерва чрез образованието, обществената хигиена и здравеопазването. В земеделските приходно-разходни книжки има въпроси и за грамотността на членовете на домакинството. Техните отговори ще ни послужат, за да разберем нивото на образованост на селяните. Пеню Костов е посочил, че той и съпругата му Райка Пенева са грамотни, но не е пояснил каква образователна степен имат. За децата им – Тотю Пенев и Вили Пенева не е уточнено, тъй като те са много малки – на 4 г. и на 1 г. Атанас Вълков и жена му Парашкева Вълкова също са грамотни, като това важи и за едното им дете – Стоян Вълков, който е на 23 г., а брат му Вълко Вълков, бидейки на 15 г., още е ученик. Последният факт е силно показателен – родителите са позволили детето им да продължава да учи, въпреки че е станало достатъчно голямо, за да работи и е получило някакви основни знания. Вторият стопанин е написал, че и малкият му син е работоспособен, но е и ученик. Следователно можем да кажем, че образованието се е превърнало в някаква ценност за селяните и те не оставят поотрасналите си деца вкъщи, за да бъдат единствено допълнителна работна сила, а целенасочено ги пращат на училище.

Поддържането на добро хигиенно ниво зависи както от образоваността на хората, така и от притежаваните съоръжения за тази цел. Тук за ориентир ще използваме наличието или не на кладенци, чешми, водопроводи и други. За съжаление и двамата стопани нямат нито ями, нито помпи за пикоч, липсват и водопроводи. Като положително можем да отчетем това, че вторият земеделец има кладенец и помпа в двора за пиене и поене на добитъка, а и двамата имат някакви оскъдни прибори за пране. Тъй като съоръженията все пак са голям разход, смятаме за уместно да въведем още един индикатор за хигиената на селските хора – колко пъти в годината са си купили сапун, кърпи и бръснарски ножчета и колко са дали за тях. Важно е и да се отчете дали са си купували долно облекло (което не е еднозначен показател, но може да бъде от полза). Пеню Костов общо за цялата разглеждана година 12 пъти е купил сапун, струващ му общо около 120 лв. (или средно веднъж месечно), купил е 2 кърпи за 30 лв., за ножчета за бръснене е дал 16 лв. за 2 бр., а два пъти е ходил на бръснар – 12 лв. При Атанас Вълков количествата се разпределят както следва: 27 пъти в годината е купил сапун за около 270 лв. (през повечето месеци сапун е купуван повече от веднъж), 4 пъти е закупил кърпи на обща стойност 215 лв., съществен разход през месец октомври е даден и за баня за 15 дни – 520 лв., 15 пъти си е купил бръснарски ножчета за 35 лв., а бръснар е посетил 10 пъти (почти всеки месец) и е дал 100 лв. общо за него. Забелязва се съществена разлика между изследваните лица в количествата закупени стоки за

хигиена и съответно отделените средства за тях. Това може да се дължи и на парични възможности, защото, както стана ясно от множество данни за него, първият стопанин е видимо по-беден, но също така донякъде показва ценностните различия, касаещи отношението към личната хигиена. Покупката на долни дрехи се среща и в двете домакинства – най-често това са кюлоты, чорапи, комбинезони, фанелки, като Пеню Костов е дал 120 лв. за тях при 8000 лв. изразходвани общо за горно и долно облекло, а Атанас Вълков – около 650 лв. при 20 000 лв. дадени за горни и долни дрехи. Много малка е сумата, отделена за бельо, но все пак някаква е налична. Явното надделяване на втората фамилия е признак за модернизирание на нейните потребителски практики, но трябва да се има предвид и фактът, че семейството, въпреки че не е по-голямо, се състои от по-големи деца, изискващи повече разходи.

Можем да проследим нивото на възприемчивост и социален прогрес на селяните и чрез употребата на медицински услуги. В българското традиционно общество (а и не само) масова практика е самолечението въкъси с т. нар. “бабини илачи”. Двете семейства, обаче, се различават от тази дейност – в книжките са описани разходите, направени за прегледи, лекарства, инжекции, т. е. стопаните са имали нужда през годината от лекар и са го потърсили: Пеню Костов е дал 440 лв. общо, а Атанас Вълков – 2070 лв.

Като средство за разпространение на модернизационни практики, участието в кооперации и задруги също е фактор за измерване нивото на развитие на българските селяни. Първият стопанин никъде не е посочил да членува в подобни граждански структури, докато вторият е внесъл дялов капитал във воден синдикат в размер на 1280 лв. и е дал 62 лв. за земеделско-стопанска задруга, което още веднъж “накланя везните в негова полза”.

За значителен критерий за социална модернизация считаме и посещението на културни мероприятия и всякакви други практики от културен характер. Поради това ще проследим тяхната честота и тип при разглежданите субекти. Единственото културно мероприятие, посетено от Пеню Костов е ходене на кино и то веднъж за цялата година; Атанас Вълков е ходил на кино 3 пъти, но също така е гледал цирк 2 пъти, посетил е представление също 2 пъти, веднъж е ходил на панаира в Пловдив. От разглеждането на книжките впечатление прави и купуването на печатни и хартиени средства за разпространение на култура. В конкретните примери първият земеделец си е купувал само писма и моливи, но вторият демонстрира голям интерес към пресата – 70 пъти в годината си е купил вестници, като един вестник струва 1 лв. Това означава,

че за него информираността е важна, тя заема съществен аспект от личните му интереси и той влага средства за получаването ѝ.

Съпоставяйки различните аспекти, които са белег за социален прогрес, се препотвърди и предишното заключение – семейството на Пеню Костов е в значителна степен по-изостанало от това на Атанас Вълков. Въпреки че грамотността присъства и при двете, тя не е достатъчна, за да докаже наличието на различен от традиционния тип общество. Тук причини за разминаванията могат да се търсят в много аспекти, не трябва да се ограничаваме само до паричния, но и предаваният през поколения традиционалистки мироглед също може да оказва влияние, както и затвореността на домакинството на Пеню Костов – никъде в неговата книжка не е посочено да е пътувал някъде, т. е. не е имал досег с друга култура освен с битоващата в с. Големи Станчовци. Докато Атанас Вълков няколко пъти в годината е ползвал влак и омнибус, посещавал е близкия областен град (Пловдив) и се е запознал с по-модернизирани практики и идеи. Кричим освен това е по-голямо селище с гара на централна жп линия, а Големи Станчовци е много малка махала до малък град – Трявна.

В заключение на настоящия анализ ще се опитаме да обобщим направените изводи и с това да отговорим на поставената в началото хипотеза за проверка. Разгледахме двама земеделски стопани, техните стопанства и домакинства, за да намерим индикатори за модернизация през този така специфичен исторически период за България. Началото на 40-те години на 20-ти век трябва да е кулминационната точка на модернизационните процеси в българското село, защото те са въведени още през 30-те години, като оттогава посоката е все нагоре. Започналата Втора световна война ще окаже съществено влияние върху този възход и поради това беше интересно да се види докъде е стигнало развитието. Това породило и въпроса възможно ли е да има разминавания в усвояването на нововъведения, които различия да се търсят по региони. В действителност ние успяхме да открием такива и то съществени, без обаче да претендираме за представителност на данните, тъй като са разгледани само два случая. Стопанството на Пеню Костов по почти всички възможни модернизационни белези се открие като традиционно – ограничени като количество и първобитни инструменти, липса на машини, слаба диверсификация на културите, не се отглеждат такива за продажба, а и социалните практики на семейството също не успяха да покажат иновативност и полъх на промяна. Не така, обаче, стоят нещата при втория стопанин –

Атанас Вълков може да бъде определен като предприемчив, инвестиращ в печалба, търсещ всевъзможни средства за по-голяма производителност на труда, отворен към земеделска и културна промяна. Съществените разлики между изследваните единици не можем да оправдаем само с географски и климатични особености. Различното темпо на развитие на регионите има своето основание и в липсата на досег с източници на прогрес, както и с ценностите и нормите на даденото село. Не трябва да се изключват и материалните възможности на хората като фактор за обяснение на наблюдаваните диференциации. Направеният многопластов анализ постигна поставената цел, като остави отворен въпроса за причините, тъй като те могат да се интерпретират от редица гледни точки.

**Използвана литература:**

Иванов, М., „Чудото на зачатиеето или как България бе „обременена с комунизъм”, С., 2007, в „Социологически проблеми” 3-4

Лекционен курс “Европа и модернизацията на България”, д-р Мартин Иванов

Андреев, Й., Стателова, Е., Мутафова, Кр., Петков, П., “История и цивилизация, учебник за задължителна и профилирана подготовка за 11 клас”, Кръгзор, С., 2002

Уикиречник - [bg.wiktionary.org](http://bg.wiktionary.org) (Интернет ресурс)